

„Autoportret”, ok. 1960 r., wł. Muzeum im. X. Dunikowskiego w Królikarni

XAWERY DUNIKOWSKI

Idee i Realizacje

marzec — maj 1996

MUZEUM RZEŹBY A. KARNEGO

Oddział Muzeum Okręgowego w Białymstoku
ul. Świętojańska 17

czerwiec 1996

REGIONALNY OŚRODEK KULTURY I SZTUKI W SUWAŁKACH

„Galeria Chłodna 20”, ul. Noniewicza 71

Zamierzeniem wystawy jest prezentacja rzeźb, obrazów i rysunków Xawerego Dunikowskiego (1875-1964), która — wyborze uwzględniającym szczupłość przestrzeni ekspozycji czasowych w Muzeum Alfonsa Karnego — ukazałaby widzowi bogactwo inwencji twórczej artysty, jak też i uwikłania, w jakie czasem popadał, usiłując sprostać oficjalnym zamówieniom w zmiennych sytuacjach społeczno-politycznych.

Dunikowski zajmuje w rzeźbie polskiej XX wieku miejsce wyjątkowe. Był artystą wybitnym, którego talent dał się poznać już w pierwszej dekadzie stulecia, kiedy to zaszokował publiczność swymi na wskroś oryginalnymi rzeźbami, zrywającymi z rozpowszechnioną wówczas manierą Rodinowską.

„Madonna”, brąz, 1907-1912, wł. Muzeum im. X. Dunikowskiego w Królikarni

Wówczas, pod wpływem hasła młodopolskich, a zwłaszcza poglądów Stanisława Przybyszewskiego rozpoczął poszukiwania formy niekonwencjonalnej, formy, która byłaby wyrazem niezależnego twórczego indywidualium. Wynikiem tych poszukiwań były dzieła, które stawiają Dunikowskiego w pierwszym rzędzie artystów o światowej renomie, dokonujących na początku wieku rewolucji w dziedzinie rzeźby. Treścią tej rewolucji było zerwanie z dziewiętnastowiecznym alegoryzmem i narracją, odejście od historycznego kostiumu i rekwizytu na rzecz jednorodnego, oszczędnego w formie symbolu, ekspresyjnej kompozycji przemawiającej do widza językiem abstrakcyjnym, niemożliwym do przełożenia na słowa.

W takich rzeźbach jak „Umierająca” (1906-1908) czy „Matka i dziecko” (ok. 1910) artysta nie dba o realistyczną prawdę anatomii i proporcji, nie dąży do indywidualnej charakterystyki przedstawianych postaci; miast tego formuje kształt odnoszący się do fundamentalnych problemów ludzkiego bytu; narodzin, zycia, śmierci.

Zafascynowanie „czystą formą” wzmogło się u Dunikowskiego w okresie paryskim, kiedy to, zetknąwszy się z twór-

czością tzw. Szkoły Paryskiej, a zwłaszcza kubizmem, poddawał swe dzieła daleko idącym uproszczeniom oraz geometryzacji. Przykładem tej tendencji jest prezentowany na wystawie fragment „Grobowca Bolesława Śmiałego”, dzieła (niestety niezrealizowanego), stanowiącego jeden z najwybitniejszych projektów w dziejach polskiej rzeźby monumentalnej XX wieku.

W dziele tym, poświęconym pamięci króla-wygnąca, a inspirowanym zapewne dramatem Stanisława Wyspiańskiego pod tym samym tytułem, obecny jest wielki ładunek ekspresji osiągnięty za pomocą abstrakcyjnej gry spiętrzonych brył. W 1948 roku Mieczysław Treter pisał o „Grobowcu”, iż jest to „wstrząsająca opowieść owych złomów i zwalisk cielesnych, tego wyolbrzymionego stosu kości, który złożony z abstrakcji i bryły najsurowszej w tak przecież surowym dorobku Dunikowskiego, wyłania z siebie zjawę króla”. Wpływ kubizmu widoczny jest również w okresie paryskim głowach „Włodzimierza Terlikowskiego” i „Bolszewika” (oba 1917-1920).

Zdawałoby się, że dalsza droga twórcza artysty przebiegać będzie pod znakiem abstrakcji. A jednak Dunikowski nie uległ „sennej marze” form bezprzedmiotowych. W dwudziestoleciu międzywojennym w jego twórczości zaznaczył się powrót do figuracji inspirowanej rzeźbą wieków dawnych — antyku, średniowiecza i renesansu. O sile wyrazu tych kompozycji decyduje polichromia, którą stosuje artysta odważnie, nie zważając na zakorzenione wśród rzeźbiarzy przekonanie, iż posągi winne być monochromatyczne. Forma posągów kobiecych koresponduje ze stylem, art deco obecnym w Europie w latach dwudziestych i trzydziestych XX wieku. Rzeźba polichromowana interesowała Dunikowskiego zresztą już wcześniej, w trakcie wykonywania zamówień sakralnych. Tę mało znaną dziedzinę twórczości artysty reprezentują na wystawie płaskorzeźba „Zwiastowanie” (1906) i „Madonna” (1907-1912).

„Zwiastowanie”, gips polichromowany 1906 r., wł. Muzeum im. X. Dunikowskiego w Królikarni

„Matka i dziecko”, cement, 1910 r., wł. Muzeum im. X. Dunikowskiego w Królikarni

W okresie międzywojennym Dunikowski stał się powszechnie uznanym autorytetem i pozostał nim do końca życia. Pod jego adresem kierowano oficjalne zamówienia na dzieła monumentalne. W latach 1925-1929 realizował zlecenie państwowe na cykl głów wawelskich, mających wypełnić puste kasetony w Sali Poselskiej w Zamku Królewskim na Wawelu w Krakowie. Wymodelował wówczas 67 głów portretowych sławnych Polaków, tworząc swoisty panteon narodowy. Aczkolwiek odstąpiono od pierwotnego zamiaru umieszczenia tych rzeźb na Wawelu, Dunikowski pracował nad tym cyklem jeszcze po II wojnie światowej. Do innych monumentalnych dzieł artysty z tego okresu należą m.in. pomnik Kopernika na Wystawie Sztuki Dekoracyjnej w Paryżu w 1924, pomnik Józefa Dietla w Krakowie (1936) oraz niezrealizowane projekty pomników Mickiewicza w Wilnie i Piłsudskiego w Warszawie.

Wiadomość o wybuchu II wojny światowej zastała artystę za granicą. Pośpiesznie powrócił wówczas do Krakowa. W lutym 1940 r. został aresztowany i osadzony w więzieniu przy ulicy Montelupich. W czerwcu został wywieziony do obozu koncentracyjnego w Oświęcimiu, gdzie przyszło mu spędzić pięć lat. Po wojnie powrócił do czynnego życia artystycznego i pracy pedagogicznej (warto pamiętać, że Dunikowski od 1905 roku nauczał rzeźby w Akademiach Sztuk Pięknych warszawskiej i krakowskiej). Prezentowane na wystawie projekty powojennych pomników oraz „Popiersie Lenina” sygnalizują dwa ważne zagadnienia związane z powojenną twórczością Dunikowskiego. Dotyczą one zaangażowania artysty w przemiany ustrojowe oraz wciąż otwartego pytania, na ile w swej praktyce twórczej podporządkował się zasadom realizmu socjalistycznego obowiązującego w latach 1949-1955.

Akces Dunikowskiego do nowego ustroju jest niepodważalnym faktem. W nowej rzeczywistości artysta upatrywał szansy na uzdrowienie porządku społecznego oraz poprawy bytu artystów. W 33 rocznicę rewolucji październikowej, a więc w

1955 r. pisał: „W latach mej wczesnej młodości doświadczyłem ucisku imperialistycznego rządu carskiego będąc w szkołach warszawskich doby Apuchtinowskiej. Patrzyłem na wytwarzającą się i coraz mocniej krzepnącą przyjaźń rewolucyjnych elementów polsko-rosyjskich, która ostatecznie doprowadziła do najpiękniejszego triumfu w duchu internacjonalizmu”. Gdzie indziej stwierdzał, że nowa epoka zwiastuje spełnienie jego dawnych nadziei: „marzeniem mojej młodości było wyzwolić się od opieki i kaprysów publiczności, mieć odbiorcę nie w obywatelu, który tapetuje sobie ściany obrazami, zapycha ciemne kąty swoich mieszkań ... [Dziś] artysta zmienił się; z upiększacza mieszkań, ozdobiela dworków stał się obywatelem, wychowawcą, krzewicielem idei ...”. Przytoczone słowa nie pozostawiają cienia wątpliwości co do politycznego zaangażowania Dunikowskiego. Sędziwy rzeźbiarz był faworyzowany przez władze, czego najlepszym dowodem jest fakt, że był jedynym artystą odznaczonym Orderem Budowniczego Polski Ludowej (w 1949 roku).

Odrębnym zagadnieniem jest kwestia zgodności powojennych rzeźb Dunikowskiego z kanonami estetyki socrealistycznej. Domeną twórczości artysty były w tym czasie realizacje monumentalne. Wzniesione na podstawie jego projektów pomniki — „Czynu Powstańczego” na Górze św. Anny (1946-1955) czy „Wyzwolenia Ziemi Mazursko-Warmińskiej” w Olsztynie (1949-1953) odbiegają znacznie od obowiązującego kanonu socu. Dunikowski nigdy nie pogodził się bowiem z naczelnym postulatem tamtych lat, nawołującym artystów do bezwzględnego stosowania formy realistycznej. W 1949 roku, przy okazji ogólnopolskiego przeglądu wyższych szkół artystycznych w Poznaniu pisał: „Wysiłki, aby stworzyć nową, zrozumiałą sztukę dla mas, są oparte na błędnej metodzie, gdyż usiłuje się stworzyć sztukę pogładową, jak dla dzieci. A zapomina się, że człowiek pełny, bez konwenansów, odczuwa rzeczy leżące we właściwym czasie niezależne od jego wiedzy i klasy społecznej. (...) Należy się strzec jednego: aby przed zupełnie zrozumiałą obawą przed pewnymi zwyrodnieniami sztuki nie popaść w drugą krańcowość i nie zaprzeczyć rzetelnej i nowoczesnej prawdzie twórczości”. I dodawał: „Realizm i naturalizm raczej nie istnieją, jest tyle realizmów i naturalizmów, ilu artystów. To, co było podnoszone na wystawie poznańskiej jako wartość, jest klasycyzującym idealizmem sprzecznym z przeżywaną rzeczywistością, a więc sprzecznym z czasem”.

Eksperymentatorska pasja, którą przepojona jest cała twórczość Dunikowskiego, dała o sobie znać również w ostatnich latach życia artysty. Powstały wtedy studia do wielkiej abstrakcyjnej kompozycji malarskiej zatytułowanej „Człowiek w przestworzu” oraz cykl „Bab nieborowskich” — obrazów inspirowanych prehistorycznymi posągami z parku nieborowskiego.

dr Piotr Szubert

KALENDARIUM

2.845/B

- 1875 29 listopada w Krakowie urodził się Xawery Dunikowski
 1887 Dunikowski rozpoczyna naukę w Warszawie w siedmioklasowej szkole Technicznej
 1894 nauka rzeźby i praktyka w warszawskich pracowniach Bolesława Syrewicza i Leopolda Wasilkowskiego
 1895 więziony w X Pawilonie Cytadeli warszawskiej, zapewne w związku z sympatyzowaniem z PPS
 1896 rozpoczyna studia w Szkole Sztuk Pięknych w Krakowie pod kierunkiem Alfreda Dauna
 1898 w roku akademickim 1898/1899 po pierwszym semestrze otrzymuje nagrodę pieniężną, po drugim złoty medal za „Portret artysty malarza Henryka Szczyglińskiego”
 1899-1903 dalsze studia w Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie pod kierunkiem Konstantego Laszczki
 1902 pierwsza wystawa indywidualna w lokalu Towarzystwa Przyjaciół Sztuk Pięknych w Krakowie
 1903 list pochwalny i nagroda pieniężna na wystawie konkursowej Towarzystwa Zachęty Sztuk Pięknych w Warszawie
 1904-1910 profesor Szkoły Sztuk Pięknych w Warszawie
 1905 tragiczny finał zatargu z malarzem Wacławem Pawliszakiem, śmiertelnie postrzelony przez rzeźbiarza w restauracji warszawskiej (przed 1910) podróże do Syrii, Palestyny i Włoch
 ok. 1905 członek Towarzystwa Artystów Polskich „Sztuka”
 od 1908 praca nad dekoracją rzeźbiarską kościoła oo Jezuitów w Krakowie
 1910-1912 pobyt w Paryżu, udział w otwarciu szkoły malarskiej kierowanej przez Eugeniusza Żaka i Stefana Kinderfreuda;
 1914 — w momencie wybuchu I wojny światowej przebywa w Londynie, nawiązuje tu kontakt z członkami baletu Diagilewa
 — wraca do Francji i wstępuje do Legionu Bajończyków wchodzącego na skład I Pułku Francuskiej Armii Cudzoziemskiej, zwolniony 19 listopada osiada w Paryżu
 1915-1921 mieszka w Paryżu, wiąże się tu ze środowiskiem artystycznym skupionym na Montparnassie
 1922 zostaje mianowany profesorem rzeźby Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie; stanowisko to pełni do 1939 r.
 — prezentuje swe prace na wystawie sztuki polskiej w Grand Palais w Paryżu
 — w Warszawie realizuje „Pomnik Wdzięczności Ameryce”
 1924 w Paryżu realizuje zlecenie na cykl głów portretowych do kasetonów renesansowego stropu w Sali Poselskiej na Wawelu; powstaje 67 rzeźb tego cyklu
 1927 dyplom honorowy Towarzystwa Przyjaciół Sztuk Pięknych w Warszawie za całokształt twórczości
 1928 złoty medal rządu węgierskiego za dzieła wystawione na wystawie sztuki polskiej w Budapeszcie
 — oznaczony Krzyżem Oficerskim Orderu Odrodzenia Polski
 1929 Wielki Medal Złoty na Powszechnej Wystawie Krajowej w Poznaniu
 1930 nominacja na profesora zwyczajnego Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie
 1932 nagroda artystyczna miasta stołecznego Warszawy
 1935 Złoty Wawrzyn Akademicki Polskiej Akademii Literatury
 1936 realizacja pomnika Józefa Dietla w Krakowie
 — Krzyż Komandorski Orderu Odrodzenia Polski
 1937 Diplome de Grand Prix na Wystawie „Sztuka i Technika” w Paryżu
 1938 udział w II konkursie na pomnik Józefa Piłsudskiego w Warszawie
 1940 16 kwietnia osadzony w więzieniu na Montelupich w Warszawie
 — w czerwcu wywieziony do obozu koncentracyjnego w Oświęcimiu
 1945 uwolniony z obozu przez wojska radzieckie
 1946 pierwsze prace nad odsłoniętym w 1955 roku pomnikiem „Czynu Powstańczego” na Górze św. Anny
 1948 członek delegacji polskiej na Międzynarodowym Kongresie Intelktualistów we Wrocławiu
 — pierwszy obraz z cyklu „Oświęcim”
 — Krzyż Komandorski z Gwiazdą Orderu Odrodzenia Polski
 1949 Państwowa Nagroda Artystyczna
 — Order Budowniczy Polski Ludowej
 — pierwsze prace nad odsłoniętym w 1953 pomnikiem „Wyzwolenie Ziemi Mazursko-Warmińskiej” w Olsztynie
 1952 członek Rady Artystycznej przy Ministrze Kultury i Sztuki
 — II nagroda na Ogólnopolskiej Wystawie Plastyki
 1955 Order Sztandaru Pracy I Klasy i Nagroda Państwowa I stopnia
 — przeprowadza się z Krakowa do Warszawy, gdzie otrzymuje nominację na profesora Akademii Sztuk Pięknych
 1957 Prezes Rady Artystycznej Związku Polskich Artystów Plastyków
 — udział we Wszechzwiązkowym Zjeździe Plastyków Radzieckich w Moskwie
 — w czasie pobytu w Nieborowie powstaje cykl obrazów Baby Nieborowskie od 1 kwietnia prowadzi katedrę rzeźby w Państwowej Wyższej Szkole Sztuk Plastycznych we Wrocławiu
 1959 Wystawa w Muzeum Narodowym w Warszawie — rzeźby i obrazy Dunikowskiego
 1962 Członek Honorowy Accademia Fiorentina delie Arti diel Disegno
 1963 realizacja pomnika „Żołnierza Polskiego” na Muranowie w Warszawie
 — nagroda I stopnia Ministra Obrony Narodowej w dziedzinie plastyki
 1964 28 stycznia umiera w Warszawie. Pozostałe po nim dzieła, pamiątki i zbiory zostają przekazane, zgodnie z wolą zmarłego, Ludowemu Wojsku Polskiemu
 1965 w pierwszej rocznicę śmierci artysty zostaje otwarte w pałacu w Królikarni Muzeum im. Xawerego Dunikowskiego, Oddział Muzeum Narodowego w Warszawie, któremu przekazano spuściznę po artyście

Kalendarium sporządzono w oparciu o Biografię (w.): A. Kodurowa „Xawery Dunikowski Rzeźby, obrazy, rysunki”. Katalog, Warszawa 1975 r.

MUZEUM RZEŹBY A. KARNEGO — Oddział Muzeum Okręgowego w Białymstoku
 Kierownik — Ryszard Saciuk, tel. 327-392
 Komisarze wystawy — Joanna Torchała, Piotr Szubert
 Konsultacja merytoryczna — Ryszard Saciuk
 Zdjęcia — Piotr Męciak
 Wystawie towarzyszy film telewizyjny K. Nowaka-Tyszowieckiego pt. „Tajemnica pana X”